

Legal Services
Agency

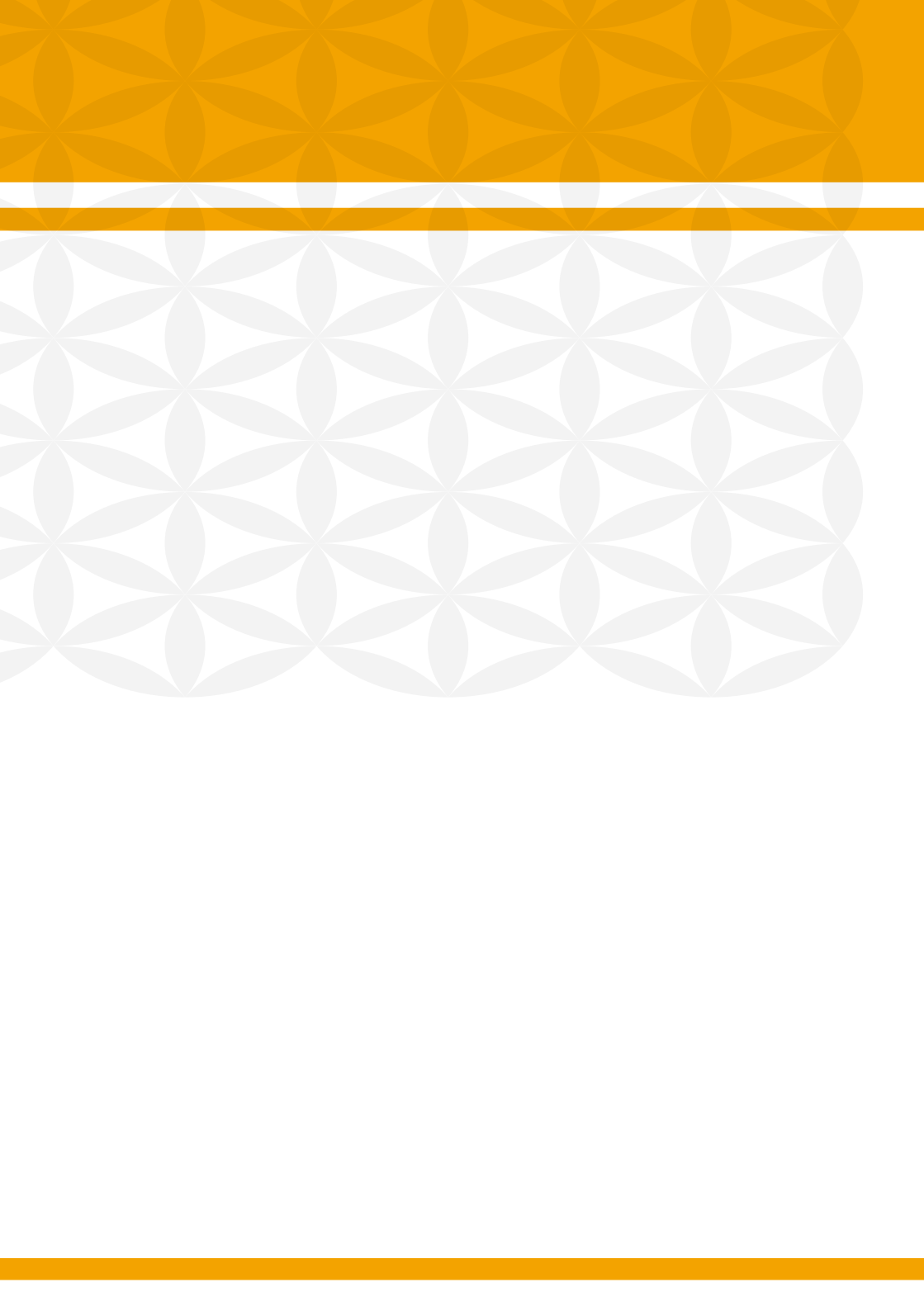
Pokapū Ratonga Ture

Ko ho fakahinohino ki he

Ngaahi Tokoni Fakalao' mo ha
toe ngaahi tokoni fakaelao kehe

TOKONI'I E KAKAI' KE MA'U E TOTONU'

Talateu

Ko e founga mo hono fokotu'utu'u 'o e fakahinohino' ni	2
Feitu'u ke ma'u ai ha to e ngaahi fakamatala lahi ange'	2

Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e faihia'

Ko e polokalama Tokoni Fakaelao 'i ha Tauhi 'e he kau Polisi' pe Police Detention Legal Assistance (PDLA)

Ko e taimi 'oku tauhi, fakahū pe faka'eke'eke ai koe 'e he kau Polisi'	4
--	---

Ko e Polokalama Loea Ngāue/Tiuti' (Duty Solicitor scheme)

Ko ha loea 'oku tiuti i he 'uluaki 'aho' 'i he fakamaau'anga'	6
---	---

Ko e tokoni fakalao ki he faihia'

Tokoni ki he totongi 'o e ngaahi fakamole fakaelao ki ha ngaahi hopo faihia 'i he fakamaau'anga'	8
--	---

Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e sivile/fāmili'

Ko e tokoni fakalao sivile/fāmili

Tokoni ki he totongi 'o e ngaahi fakamole fakaelao ki ha ngaahi palopalema kehe 'oku 'ikai ko ha faihia	16
---	----

Founga hano pole'i 'o ha tu'utu'uni ki he tokoni fakalao' kuo fai

Ko e me'a ke fai' 'oka 'ikai te ke fiemālie ki ha tu'utu'uni ki ha tokoni fakalao	26
---	----

Ko e founa mo hono fokotu'utu'u 'o e fakahinohino' ni

Ko e tohi' ni 'oku hā atu ai e founa ke ke ma'u ai ha tokoni kapau 'e 'ikai te ke lava ke totongi ha loea.

'Oku vahevahe 'eni ki ha kongalalahi 'e ua – faihia pea mo e sivile/fāмили.

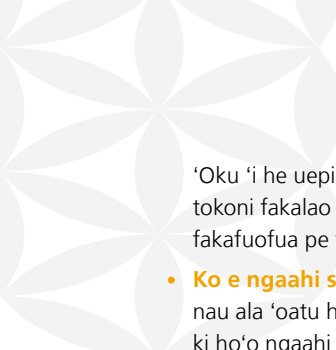
- Ko e kongaki he "Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e faihia'" 'oku hā atu ai e founa ke ma'u ai ha tokoni fakaelao 'i ha'o alea mo e kau Polisi' pe 'i ha'o hopo faihia. Ko e fakatātā 'o e ngaahi hopo faihia' ko ha kaiha'a haefale, tā pehē ki ha ma'u mo ha faito'o konatapu.
- Ko e kongaki he "Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e sivile/fāмили'" 'oku hā atu ai e founa ke ma'u 'aki ha tokoni fakaelao 'i ha'o fakatonutonu fakafo'ituitui mo ha taha kehe pe ko ha palopalema 'oku 'ikai ko ha faihia 'a ia 'e ala lava, pē 'e lava ke a'u atu ki he fakamaau'anga'. Ko e fakatātā 'eni, ko ha fakatonutonu pe ko hai te ne tokanga'i faka'aho e fānau', pe ko ha'o 'ave ho'o pulengāue' ki he Ma'u Mafai ki he Vā Fakangāue', pe ko hano 'eke'i 'o ha mo'ua.

Ko e konga faka'osi' 'oku fakamatala'i atu ai e founa ki ha'o pole'i ha tu'utu'uni ki ha tokoni fakalao – hangē ko ha 'ikai tali ha'o tohi kole tokoni fakalao.

Feitu'u 'e ma'u mei ai ha ngaahi fakamatala lahi ange'

'Oku 'i ai ha kakai mo ha ngaahi kautaha kehekehe te nau ala 'oatu ha ngaahi fakamatala lahi ange kau ki hono ma'u 'o ha ngaahi tokoni fakaelao. 'Oku lisi atu heni 'a e ngaahi kautaha 'oku angamaheni hono ngāue'aki'.

- ***Ko e Potungāue Tokoni Fakalao' pe LSA mo 'enau uepisaiti'*** – Ko e Potungāue 'eni 'oku nau pule'i 'a e tokoni fakalao' mo ha ngaahi polokalama kehe 'oku fakamatala'i atu 'i he tohi' ni. Fetu'utaki ki he 'ōfisi ofi taha atu 'o e LSA (kumi he ngaahi peesi lanu pulū 'i mu'a 'i he Tohi Telefoni) pe vakai 'i he 'initaneti' ki he tu'asila www.lsa.govt.nz

‘Oku ‘i he uepisaiti’ ha me’angāue te ke lava ke fika’i fakapa’anga ai ha tokoni fakalao sivile/fāmili – te ke lava ke fakafonu ia ke ma’u ai ha fakafuofua pe te ke ma’u ha tokoni fakalao pe ‘ikai.

- **Ko e ngaahi senitā lao fakakomiuniti** – ‘oku ‘i ai ha’anau kau loea te nau ala ‘oatu ha ngaahi fale’i fakaelao ta’etotongi pea ke mou talanoa ki ho’o ngaahi fili’. Ko e ni’ihi pē ‘o e kau loea ‘i he senitaa’ te nau ala fakafofonga’i koe ‘i he fakamaau’anga’, ka ‘e ‘ikai lava kotoa. Ki ha’o fetu’utaki ki he senitā lao ofi taha atu’ vakai ki he “Personal Help Services” ‘i mu’a ‘i he Tohi Telefoni’ pe vakai ‘i he ‘initaneti’ ki he tu’asila www.lsa.govt.nz.
- **Ko e ngaahi ‘ōfisi ‘o e Citizens Advice Bureaux (CABs)** – ‘E lava ‘a e kau ngāue’ofa kuo ako’i ‘i he ngaahi ‘ōfisi fale’i ko ‘eni ma’a’ e kakai’ ke nau ‘oatu ha ngaahi fakamatala mahino fekau’aki mo e ngaahi tokoni fakalao’. Ko e ngaahi ‘ōfisi CAB’ e ni’ihi ‘oku ‘i ai ‘enau sēvesi fale’i fakaelao ta’etotongi, kā he’ikai lava ‘a e CAB ke nau fakafofonga’i koe ‘i he fakamaau’anga’. Te ke ma’u atu e ngaahi fika fetu’utaki ki he ‘ōfisi CAB ofi taha atu’ ‘aki ha’o kumi ‘i he “Personal Help Services” ‘i mu’a ‘i ho’o Tohi Telefoni’ pe telefoni ki he 0800 367 222 pe vakai ki he uepisaiti www.cab.org.nz
- **Ko e ngaahi fakamaau’anga ‘i ho feitu’u’** – Ko e failēsisita’ mo e kau ngāue ‘i he fakamaau’anga ‘i ho feitu’u’ te nau ala tokoni atu ki hono fakafonu ‘o e ngaahi foomu kole tokoni fakalao’ mo ‘oatu ha ngaahi fakamatala fekau’aki mo e tokoni fakalao’. Ka ‘ikai te nau lava ‘o tokoni atu, pea te nau fakahaa’i atu ha taha te ne lava ke tokoni’i koe. ‘E lava ‘a e Loea Tiuti’ ke fakafofonga’i ta’etotongi koe ‘i he ‘uluaki ‘aho ‘o ho’o hopo’ (vakai ki he peesi 6). Ko e ngaahi fika fetu’utaki ki he ngaahi fakamaau’anga’ ‘e ma’u atu ia he peesi lanu pulū ‘o e tohi telefoni’ ki he ngaahi potungāue ‘a e pule’anga’ ‘i he “Justice Ministry”, pe vakai ki he uepisaiti www.justice.govt.nz
- **Kau Loea’** – Ko e tokolahi ‘o e kau loea’ ‘oku nau ngāue ko ha loea tokoni fakalao. Ko e Potungāue Tokoni Fakalao’ pe LSA ‘oku ‘i ai ‘enau lisi ‘o e kau loea tokoni fakalao’ he’enau uepisaiti’ ‘i he www.lsa.govt.nz. ‘Oku to e lisi atu ‘a e kau loea’ ‘i he Tohi Telefoni Engeenga’ ‘o lisi ‘i he “Barristers and Solicitors” mo e “Lawyers”, kā ‘oku ‘ikai ke nau ngāue ko ha kau loea tokoni fakalao kotoa. Ko e kau loea ‘e ni’ihi te nau tali ha’o ngaahi fehu’i kau ki he tokoni fakalao’ ta’etotongi, kā ‘oku totonu ke ke tomu’a ‘eke ma’upē ‘eni ki he loea’ ‘i ho’o kamata talanoa pē mo ia’.

Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e faihia'

Ko e polokalama Tokoni Fakaelao 'i ha Tauhi 'e he kau Polisi' pe Police Detention Legal Assistance (PDLA)

Ko e taimi 'oku tauhi, fakahū pe faka'eke'eke ai koe 'e he kau Polisi'

Talateu

Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o loea ka kuo fakahū pe puke koe 'e he kau polisi', te ke lava ke talanoa ki ha loea ta'etotongi 'i he malumalu 'o e polokalama ko'eni' (PDLA). 'E malava 'i he taimi 'e ni'ihi ke ke talanoa ki ha loea he polokalama PDLA 'i he taimi 'oku faka'eke'eke'i ai koe 'e he kau polisi'.

'Oku ma'u atu 'i he kau Polisi' ha lisi 'o e hingoa mo e fika-telefoni 'o e kau loea 'oku faingamālie ke fai ha fetu'utaki kia kinautolu 'aho pe po'uli, pea 'oku ta'etotongi pē. Kole ke ke vakai ki he lisi'.

Te ke lava ke talanoa ki ha loea PDLA 'i he taimi:

- 'oku fakahū ai koe
- 'oku puke pē koe 'o tauhi ("detained") kae 'ikai ke fakahū pe tā tikite'i koe (hangē ko hano puke koe 'o vakai'i pe 'oku 'i ai ha faito'o konatapu pe me'atau 'iate koe)
- 'oku faka'eke'eke ai koe 'e he kau Polisi' ki ha faihia 'oku nau mahamahalo'i ne ke fakahoko, pea kuo nau talaatu leva kiate koe 'oku 'i ai ho'o totonu ke ke talanoa ki ha loea.

'Oku malava ke hoko 'eni 'i he 'apitanga polisi', 'i ho 'api', 'i he hala', pe ko ha to e feitu'u pē.

'E fiema'u nai ke u fakamo'oni'i 'oku 'ikai te u lava ke totongi ha loea?

'Ikai, 'oku 'ikai fakafuofua'i 'a e polokalama PDLA ia 'i he 'avalisi e lahi ho'o ma'u'anga pa'anga'. 'Oku 'atā 'eni ia ki ha taha pē 'oku 'ikai ke 'i ai ha'ane loea, tatau ai pē pe te ne lava ke totongi ha loea pe 'ikai.

‘E anga fēfē ha’aku fakafetu’utaki mo ha loea PDLA?

Kole ki he kau Polisi’ ‘a e lisi ‘o e kau loea PDLA, pea ke telefoni leva ki ha loea mei’ he lisi ko ia’. Kapau ‘e ‘ikai te ke kole ki he kau Polisi’ ke nau ‘oatu ‘a e lisi ko ia’, pea ‘e ‘ikai pau ia ke nau fakahā atu e lisi’ ni.

‘E lava nai ke u talanoa femātaaki mo e loea PDLA?

‘Oku angamaheni’aki ‘a ho’omo talanoa telefoni pē mo e loea’. ‘I ha ngaahi keisi fihange ‘e ni’ihi, ‘e malava ke ‘a’ahi atu ‘a e loea’ kiate koe.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke mo talanoa fakaekimoua pē mo e loea’, ‘i he telefoni’ pē femātaaki.

Ko e to’utupu’ pea mo e kau Polisi’

‘Oku malava ‘a e to’utupu’ ke ngāue’aki ‘a e polokalama PDLA: pea ‘oku ‘ikai ke fakangatangata e ta’u si’isi’i taha’.

Ka ‘oku te’eki hoko ho ta’u 17, pea ‘oku fiema’u ‘e he kau Polisi’ ke faka’eke’eke koe ki ha faihia kuo tukuaki’i koe ki ai, kuopau ke nau fuofua fakamatala’i atu ‘oku ‘i ai ‘a –

- ho’o totonu ke ke talanoa ki ha loea, pea
- mo ha’o totonu ke ke sio ki ha “taha lahi” – ‘a ia ko ho’o mātu’a’ pe ko ha taha lahi kehe te ke fili.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke mo talanoa fakaekimoua mo e loea’ pea mo e tokotaha lahi kuo’ ke fili’.

Kuopau ke fetu’utaki atu ‘a e kau Polisi’ ki ho’o mātu’a’ pe tauhi’ ke fakahā kia kinautolu ‘oku nau faka’eke’eke’i koe pē kuo nau fakahū koe.

Manatu’i!

- Kimu’a ‘i ho’o tali ha ngaahi fehu’i ‘a e kau Polisi’ ‘o kau ki ha maumaulao ‘oku nau tukuaki’i koe ki ai, tomu’a talanoa ma’upē ki ha loea.
- Kole ke ke vakai ki he lisi ‘o e kau loea PDLA.
- Telefoni ki ha loea mei’ he lisi’ ki ha ngaahi fale’i.

Ko e Polokalama Loea Ngāue/Tiuti’ (Duty Solicitor scheme)

Ko ha loea ‘oku tiuti’ i he ‘uluaki’ aho’ i he fakamaau’anga’

Talateu

Ko e Loea Tiuti’ ko ha loea ia kuo vahe’i ke nau tokoni ‘i he fakamaau’anga’. ‘Oku nau ‘oatu ha ngaahi tokoni fakaelao ta’etotongi ki ha taha kuo tā tikite ki ha maumaulao, pea ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’ane loea.

Ko e Loea Tiuti’ ‘oku fa’a faingamālie pē ‘i he ‘uluaki’ aho ‘o ho’o hopo ‘i he fakamaau’anga’.

‘E fiema’u nai ke u fakamo’oni’i ‘oku ‘ikai te u lava ke totongi ha loea?

‘I kai, ‘oku ‘ikai fakafuofua’i ia ‘i he ‘avalisi e lahi ho’o ma’u’anga pa’anga’. ‘Oku atā ki ha taha pē ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’ane loea ke ne ngāue’aki e sēvesi ‘a e Loea Tiuti’.

Te u ‘ilo fēfē’ a e loea Tiuti’ ‘i ha’aku a’u atu ki he Fakamaau’anga’?

‘E ‘i ai ha ngaahi fakahinohino, ngaahi fakatātā pe fanga ki’i pepa fakamatala ‘i he fakamaau’anga’ ‘e fakahā atu ai e feitu’u te ke ma’u ai e Loea Tiuti’. Ka ‘oku ‘ikai, ‘eke ki he kau ngāue pe kau ngāue’ofa ‘i he fakamaau’anga’. Kapau ‘oku fakahū koe ‘e he kau Polisi’ ‘e lava ‘e he Loea Tiuti’ ke ne sio atu kiate koe ‘i pilīsone.

‘E lava ‘e he Loea Tiuti’ ke ne:

- fakamatala’i atu ‘a e maumaulao kuo tukuaki’i koe ki ai’ pea mo e mamafa ‘o e hia ko ia’
- fakahā atu kiate koe pe ko e hā ‘a e lahi ‘o e ngaahi tautea angamaheni kehekehe ‘oku fa’a hilifaki ‘e he fakamaau’anga’ ki he faihia kuo tā tikite koe ki ai’
- fakahā atu pe ‘oku ngalingali ‘i ai ha makatu’unga ke ke tali tonuhia ai
- fakamatala’i atu e me’a ‘e hoko ‘i he hili ha’o tali “Tonuhia” pe “Halaia”
- kole ke totongi malu’i koe ki tu’a ‘i he taimi ‘e ni’ihi
- kole ke toloi ‘a ho’o hopo’ ka e lava ke ke kumi ha ngaahi fale’i lahi ange pe ko ha toe ngaahi fakamatala te ke fiema’u

- fakamatala'i atu 'a e founda Police Diversion pe polokalama anga'ofa 'a e kau Polisi' ma'a kinautolu kau faihia'
- tokoni atu ki ha'o kole tokoni fakalao 'okapau 'e fiema'u ke ke toe foki mai ki he fakamaau'anga' ki ha hopo pe hilifaki tautea
- kapau 'oku' ke tali Halaia ki ha faihia ma'ama'a pē, pea ke fakamatala'i ki he fakamaau' e tūkunga 'oku' ke 'i ai', mo e anga ho'o vakai ki he faihia ma'ama'a ne hoko (hangē ko ha'o fakamatala'i ho'o 'uhinga ki hono fakahoko e maumaulao ko ia' pe "plea in mitigation").

Ko e ngaahi me'a 'e 'ikai lava ke fai atu 'e he Loea Tiuti' ma'au'

'Oku 'ikai fa'a malava ke fakafofonga'i koe 'e he Loea Tiuti' hili 'a e 'aho 'uluaki 'o ho'o hopo'. Kapau 'oku 'ikai te ke lava ke totongi ha'o loea, 'e fiema'u ke ke tohi kole ki ha tokoni fakalao ki he faihia' ke ma'u ha loea ke ne fakafofonga'i koe 'i he hokohoko atu ho'o keisi' (fakataha 'a e fakamaau' mo e ngaahi fa'ahi', hopo', hilifaki tautea pea mo ha tangi). Ki ha tokoni tokoni fakalao, vakai ki he peesi 8.

Kapau te ke fiema'u 'a e Loea Tiuti' ke ne hoko ko e loea tokoni fakalao ki ho'o hopo', fakahā atu 'eni ki he Potungāue Tokoni Fakalao' (LSA) 'i ho'o tohi kole tokoni fakalao'. 'E ala lava 'e he LSA ke nau fakangofua'i atu e loea tiuti ko ia' ke ne fakafofonga'i koe. Kā 'oku 'ikai ngofua ki he kau Loea Tiuti' ke nau kole atu ke ke fili'i kinautolu ko ho'o loea'.

Tokoni'i 'a e Loea Tiuti' ke ne tokoni'i koe

'Oku 'i ai ha ngaahi me'a te ke ala fai ke fakapapau'i 'oku' ke ma'u atu e kotoa 'o e ngaahi sēvesi 'a e Loea Tiuti'.

- Vave atu ki he fakamaau'anga' ke lahi ho'o taimi ke talanoa ai mo e Loea Tiuti' fekau'aki mo ho'o hopo'. 'Oku 'uhinga 'eni' ke ke a'u atu ki he fakamaau'anga' he 8.30 am.
- Hiki pepa pea ke ha'u mo ho'o fakamatala' 'o ke fakamatala'i ai e ngaahi me'a' ni:
 - me'a na'e hoko', 'i he anga ho'o vakai ki ai'
 - ho puiipuitu'a' pea mo e tūkunga 'o'ou' (kau ai ho'o pa'anga hūmai' mo e ngaahi fakamole nofo', pea mo ha ngaahi ngāue 'oku' ke fakahoko ki ho'o komiuniti).

Ko e tokoni fakalao ki he faihia'

Tokoni ki he totongi 'o e ngaahi fakamole fakaelao ki ha ngaahi hopo faihia 'i he fakamaau'anga'

Talateu

Kapau kuo tā tikite koe ki ha maumaulao pea 'oku 'ikai te ke lava ke totongi ha'o loea, 'e ala totongi ho'o ngaahi fakamole fakaelao' 'i he tokoni fakalao ki he faihia' pe criminal legal aid. 'E totongi 'e he tokoni fakalao' 'a ho'o totongi loea' mo ha ngaahi fakamole kehe 'o ho'o hopo'. Ka 'oku fa'a fiema'u ke ke totongi fakafoki ha konga 'o e tokoni ko 'eni'.

Ko hai 'e lava ke tohi kole ki ha tokoni fakalao ki he faihia'?

'Oku 'atā 'a e tokoni fakalao ki he faihia' ki ha taha pē kuo tā tikite ki ha maumaulao faihia.

'Oku toe 'atā atu foki 'a e tokoni fakalao' 'i he ngaahi keisi 'e ni'ihi kia kinautolu 'oku nau hā 'i he Poate Palōmesi ke Failelei 'a Nu'u Sila' pe New Zealand Parole Board.

'Oku 'ikai fiema'u ia pē ko ha sitiseni pe taha nofo fonua Nu'u Sila koe ka ke toki lava 'o kole ki ha tokoni fakalao.

Ko e ngaahi fakatātā 'eni 'o e faihia'

- Tā
- Ma'u 'iate koe ha Faito'o konatapu
- Kaiha'a
- Kaiha'a haefale
- Fakamo'oniloi
- Faka'uli-konā
- Tūfale
- Ma'u kiate koe ha me'atau fakatu'utāmaki
- Tali 'o ha koloa kaiha'a
- Fakamanamana ke tāmata
- Tohotoho mo ha ngaahi hia fakamālohi kehe
- Fakapō pe tāmata-tangata

Ko e tohi kole ki ha tokoni fakalao ki he faihia'

Te u kole fakakū?

Kole leva 'i hano tā tikite'i koe pe 'i hano ma'u atu 'oha tohi-fekau ke ke hopo. 'Oua te ke tatali ki he 'uluaki 'aho 'o e hopo'.

'E lava e ni'ihi ko 'eni' ke tokoni'i koe 'i ho'o tohi kole ki ha tokoni fakalao':

- 'e ha loea kuo' ke 'osi 'ilo'i mo ke loto ke ne fakafofonga'i koe
- 'e ha Loea Tiuti 'i he fakamaau'anga' (vakai ki he peesi 6)
- 'e he failēsisita 'i he fakamaau'anga ki he faihia', pe ko ha taha ngāue pē he fakamaau'anga'
- 'e he senitā lao fakakomiuniti
- kau ngāue-'ofa 'i he fakamaau'anga', hangē ko e Friends at Court pe Kaume'a 'i he Fakamaau'anga' pe kau ngāue "Mātua Whāngai" (pe ko kinautolu 'oku nau tokoni'i e kau faka'iloa Mauli').

Ko e hā e fakamatala 'oku fiema'u ke u fakahaa'i 'i he foomu kole tokoni fakalao'?

'E fiema'u ke ke 'oatu ha ngaahi fakamatala kau kiate koe pea mo ho'o hopo':

- tu'asila mo e fika telefoni 'e lava ke fetu'utaki atu ai kiate koe 'i 'api pe 'i he ngāue'anga'
- ho 'aho fā'ele'i'
- ko e faihia kuo tukuaki'i koe ki ai' ('oku hā atu 'eni 'i ho'o tikite hopo')
- feitu'u mo e 'aho hoko 'e fakahoko ai ho'o hopo'.

'E fiema'u foki ke ke fakahaa'i ai 'a e fakaikiiki mo e ngaahi fakamo'oni 'o ho'o ngaahi me'a fakapa'anga':

- ho'o pa'anga hūmai' te'eki ke to'o e tukuhau vāhenga' (vāhenga, penefiti. ACC mo e hā fua)
- ha'o pa'anga 'osi fakahū tātānaki
- Mahu'inga 'o ha'o koloa totonu, hangē nai ko hao 'api pe kā
- ha'o mo'ua fakapa'anga (hangē ko ha'o fakatau 'oku totongi tātā)
- toko fiha e fānau tauhi'.

Manatu'i!

'Alu mo ho'o tikite kuo tā kiate koe' 'i he taimi 'oku' ke 'alu ai ke talanoa mo e loea', pe tohi kole ki ha tokoni fakalao'. 'Oku 'i ai ha fakamatala mahu'inga ai kuopau ke ke fakahā 'i he foomu kole tokoni fakalao'.

Kapau ‘oku ‘i ai hao hoa pea kuopau ke fakamatala’i mo ‘ene tu’unga fakapa’anga’ ‘i ha konga makehe ‘o e foomu’. ‘Oku tatau ai pē pe ko e hoa mali, pe mali sivile, pe nonofo (kau ai mo e hoa tangata mo tangata pe fefine mo e fefine).

Ko e tu’utu’uni ke tali ‘o ha kole tokoni fakalao

‘Oku anga fēfē ‘a hono fakakaukau’i pe ‘e tali ‘a ‘eku tohi kole tokoni fakalao’?

‘E fakakaukau’i ‘e he Potungāue ki he ngaahi Tokoni Fakalao’ ‘a e ngaahi me’a’ ni:

- **Pe te ke lava ke totongi ha’o loea pe ‘ikai**
 - ‘E vakai’i ‘e he LSA pe ‘oku fiha ho’o vahe’ te’eki ke to’o e tukuhaū vāhengā’.
 - Te nau vakai’i pe ko e fiha te ke ma’u’ ‘oka fakatau atu ho’o ‘api’ (ka ‘oku ‘ikai kau ai ‘a e mahu’inga ‘o ho fuofua ‘api’ ‘o a’u ki he \$80,000, pe ko ho’o kaa’, naunau fale’ mo e ngaahi me’angāue ki ho’o ngāue totongi’).
 - Ka ‘oku ‘i ai hao hoa pea ‘e lau ‘e he LSA mo ‘ene tu’unga fakapa’anga’. ‘Oku kau ki heni ha mali, pe mali sivile, pe nonofo, pehē ki ha hoa tangata mo tangata pe fefine mo e fefine.
 - Kapau ‘oku ke vahe penefiti, te ke ala ‘atā ke ma’u atu ha tokoni fakalao.
- **Ko e hā e tu’unga mamafa ‘o e faihia kuo tā ki ai e tikite’**
 - Te ke kau leva pē ki he ma’u tokoni fakalao’ kapau ‘e ngali ke tautea’i ngāue pōpula koe ki ha māhina ‘e ono pe lahi ange ai (pea kapau ‘e ‘ikai te ke lava ke totongi ha’o loea).
 - ‘Oku ‘ikai angamaheni ke ke ma’u ha tokoni fakalao ‘okapau ko ha maumaulao ma’ama’a, hangē ko e lahitaha ‘o e ngaahi maumaulao he tulēfiki’ mo e fanga ki’i maumaulao iiki (hangē ko ha fakamoveuveu). Kā te ke ala ma’u ha tokoni fakalao kapau ko ho’o hopo’ ‘oku makehe pea kau ki ai e ngaahi me’a’ ni.

- **Ngaahi me'a makehe'**

Ko ha tā tikite ma'ama'a 'e ala lava ke ma'u tokoni fakalao kapau, hangē nai ko 'eni':

- kuo' ke 'osi mo'ua ki ha faihia kimu'a, 'a ia 'e ngalingali leva te ke mo'ua ngāue pōpula heni, pē
- 'oku fu'u fihī 'aupito 'a ho'o hopo', pe
- 'oku' ke fepaki mo ha faingata'a pē 'i ai hao faingata'a'ia makehe, hangē ko e 'ikai teke lava lelei 'a e lautohi' pe tohinima', pe ko ha'o faingata'a'ia faka'atamai.

Te u 'ilo fēfē kuo tali 'a 'eku kole tokoni fakalao'?

'E lava ke fakahā atu 'i ho'o 'alu hoko ki he fakamaau'anga'. 'E 'oatu ha tohi me'i he LSA hili ha ngaahi 'aho si'i 'o 'enau ma'u ho'o tohi kole'.

Ka ofi 'a ho'o hopo' 'oku te'eki ke ma'u ha tali ki ho'o kole', telefoni ki he 'ōfisi ofi taha atu 'o e Potungāue LSA 'o faka-talanoa ki ha taha felāve'i mo ho'o kole ki ha tokoni fakalao'.

Fēfē kapau 'e liliu 'a hoku tu'unga fakapa'anga'?

Kuopau ke fakahā 'e koe pe ko ho'o loea' ki he 'ōfisi LSA homou feitu'u' 'oka hiki hake 'a e pa'anga hūmai ho'o fāmili', pe mahu'inga 'o e 'api 'oku' ke ma'u mo ho'o hoa'. 'E makatu'unga ai heni 'a e lahi 'o e tokoni fakalao kiate koe' pe ko e lahi e mahu'inga te ke totongi fakafoki'.

Ko e hā e me'a te u fai' 'oka 'ikai tali 'a 'eku kole tokoni fakalao'?

Te ke lava pe ko ho'o loea' ke fakakikihi'i 'a e tu'utu'uni ko 'eni' 'aki ha'o kole ke nau toe fakakaukau'i 'enau tu'utu'uni', pē ko ha'o tohi tangi ke toe vakai'i 'e he Legal Aid Review Panel (LARP) pe ko 'enau va'a ki hono toe vakai'i e ngaahi tu'utu'uni', pe fakahoko lōua 'eni (vakai ki he peesi 27).

Te ke lava ke toe kole ki ha tokoni fakalao 'oka fakanofa koe me'i' he ngāue', pe holo hifo ho'o pa'anga hūmai', pe kuo hanga 'e he kau Polisi' 'o tā tikite koe ki ha maumaulao mamafa ange.

Ka 'ikai lava ke liliu e tu'utu'uni' hili ho'o fakakikihi'i' te ke lava 'o:

- kole ki he senitā lao faka-komiuniti 'i ho feitu'u' pē 'e lava 'e ha loea mei' he senitaa' ke ne fakafofonga'i koe ta'etotongi
- alea mo ha loea ke toki totongi ia 'amui pē ko ha aleapau te ke tātā fakakongokonga
- feinga ke ma'u ha loea te ne ala fakafofonga'i koe ta'etotongi ("pro bono")
- fakafofonga'i pē 'e koe 'a koe he fakamaau'anga'.

Ko hai te ne totongi' pea 'e founa fēfē?

Te u totongi nai ha me'a?

'Oku malava ke ke totongi pē ha konga 'o e tokoni fakalao', kā 'e fakatefito pē he lahi 'o ho'o pa'anga hūmai' mo ho'o koloa'.

'E ngāue'aki 'e he LSA 'a e fakamatala fakapa'anga na'a' ke fakahā 'i ho'o tohi kole tokoni fakalao' ke fika'i pe teke totongi fakafoki ha me'a pe 'ikai. 'E fakahā atu kiate koe 'e he LSA 'a e mahu'inga lahi taha teke ala totongi fakafoki' 'i he taimi te nau fakahā atu ai pe kuo tali ho'o kole tokoni fakalao'. 'E fakatefito 'a e lahi totonu 'o e pa'anga te ke totongi fakafoki' 'i he lahi 'o ho'o pa'anga hūmai' mo ho'o koloa' pea mo e fakamole fakakātoa ki ho'o hopo'.

Kapau 'oku ke vahe penefiti pea 'ikai ha'o koloa, 'oku ngalingali 'e 'ikai fiema'u ia ke ke totongi fakafoki ha me'a ki ho'o tokoni fakalao'.

'E anga fēfē 'eku fakahoko e totongi fakafoki'?

'Oku 'i ai pē e ngaahi founa kehekehe 'e fiema'u 'e he LSA ki ho'o totongi fakafoki 'o e tokoni fakalao'. 'Oku malava pē ke ke totongi 'i ha ngaahi founa kehekehe 'o lahi hake he taha'.

Ko e ngaahi founa kehekehe' 'eni:

- 'aki ha'o totongi tātā fakauike, pe fakauike-ua pe fakamāhina
- 'aki ha'o totongi faka'angataha, mei ho'o pa'anga fakahuu' pē mei hano fakatau atu ho 'api' pe koloa'.

Ka pehē 'e he LSA te ke lava lelei pē ke fakahoko ha totongi fakafoki, pea 'e fiema'u ke ke kamata leva e totongi fakafoki'. 'E tokoni atu 'a e LSA kiate koe ki hano palani 'o e totongi fakafoki te ke fai' 'o fakatefito 'i he ngaahi fakamatala 'i ho'o tohi kole'.

Ka 'ikai te ke hokohoko atu e totongi 'o fakatatau ki he palani, 'e malava ke hilifaki atu 'e he LSA ha totongi tupu ki ho'o toenga mo'ua'. 'E lava 'e he LSA ke nau fakahoko ha founda ngāue ke totongi ai ho'o mo'ua', hangē ko hano ngāue'aki 'o ha kautaha tānaki mo'ua (debt collectors).

Ka 'i ai ha'o palopalema 'i hono fakahoko ho'o totongi tātaa', fetu'utaki he vave taha' ki he Va'a Pule'i 'o e ngaahi Mo'ua' 'a e LSA 'i he fika telefoni 0800 600 090. Te nau lava ke toe fai ha fokotu'utu'u ki ho'o palani tātaa', koe'uhī' ke 'oua te nau ngāue'aki leva 'a e kautaha tānaki mo'ua'.

'I he ngaahi keisi 'e ni'ihi, 'e ala kaniseli pe tamate'i 'e he LSA e konga pe kotoa 'o ho'o ngaahi mo'ua tokoni fakalao' kapau 'e 'ikai te ke lava 'o totongi fakafoki.

Te ke lava 'o kole ke ta'ofi ho'o tokoni fakalao', ka te ke kei totongi pē ha konga pe ko e kotoa 'o e ngaahi tokoni fakalao ne 'osi ngāue'aki'.

“Aleapau Charges” ki ho ‘api’ ke malu’i’aki ho mo’ua’

Ka 'oku 'i ai hao 'api, kā pe ha toe koloa mahu'inga kehe, pea 'e fiema'u ke ke fakamafai'i e LSA ke nau hilifaki ha "aleapau charge" 'i ho'o koloa' ko ha malu'i ho mo'ua'. 'E fiema'u 'eni 'e he LSA 'oka laka hake ho mo'ua' 'i he \$300.

Ko e aleapau charge 'oku 'uhinga 'eni 'okapau te ke fakatau atu ho'o koloa', kuopau ke ke totongi fakafoki ki he LSA ho mo'ua' me'i he pa'anga ne ma'u 'i hono fakatau atu ho'o koloa'. Kaekehe, te ke lava ke totongi 'osi ho'o mo'ua' ki he LSA 'i ha fa'ahinga taimi pē kimu'a 'i heni.

‘E totongi fakahangatonu mai kiate au ‘a e tokoni fakalao’ pē ki he’eku loea’?

'Oku totongi fakahangatonu 'eni ki ho'o loea'.

Te u totongi nai ha me’a ki he loea’?

'Ikai. 'Oku 'ikai ngofua ki he loea' ke ne 'ave ha totongi fakahangatonu me'i a te koe. Ka feinga e loea' ke toe 'eke totongi me'i a te koe, 'oku tononu leva ke ke fakahā ki he LSA.

Ko koe mo ho'o loea tokoni fakalao'

'E lava nai keu fili pē 'e au 'eku loea tokoni fakalao'?

'Io, kapau ko e loea 'oku' ke fili' 'oku:

- 'i ai ha'ane aleapau mo e LSA ke ne ngāue ko ha loea tokoni fakalao ki he fa'ahinga hopo 'a'au', pea
- te ne lava ke ne 'i he fakamaau'anga' 'i hano fiema'u.

'Oku lava ke ke vakai'i pe 'oku 'i ai ha aleapau 'a ho'o loea' mo e LSA 'i ha'o vakai ki he uepisaiti 'a e LSA ko e www.lsa.govt.nz

'E fili'i 'e he LSA ha loea ma'au kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o loea pe ko ho'o loea' 'oku 'ikai taau mo e fa'ahinga hopo 'a'au'.

Kumi ha loea taau mo ho'o hopo' 'aki ha'o:

- 'eke ki ho ngaahi kaungāme'a' pe fāmili' pe 'oku 'i ai ha taha te nau ala fokotu'u atu
- 'eke ki he 'ōfisi 'o e LSA ('i he ngaahi kolo lalahi')
- 'eke ki he senitā lao fakakomiuniti pe ko e Senitā Fale'i ma'a e Kakai' (CAB)
- 'eke ki he Sōsaieti Lao Fakavahe' (vakai ki he uepisaiti www.lawyers.org.nz/hmdlsocieties.asp ki he ngaahi fika fetu'utaki ki he ngaahi Sōsaieti Lao Fakavahe')
- vakai ki he uepisaiti 'a e LSA 'i he www.lsa.govt.nz
- kumi 'i he Tohi Telefoni Engeenga' 'i he lisi "Barristers and Solicitors" pea mo e "Lawyers".

'E fetu'utaki mai nai 'a 'eku loea tokoni fakalao' kiate au?

'Ikai, 'oku fiema'u ke ke fai e fuofua fetu'utaki ki ai'. 'E 'oatu 'e he LSA 'a e fika fetu'utaki ki ho'o loea tokoni fakalao' 'i he taimi te nau fakahā atu ai hono tali ho'o kole tokoni fakalao'. Feinga ke 'ai ha'o 'apoinimeni mo e loea' kimu'a 'i ho 'aho hā hoko 'i he fakamaau'anga'.

Fēfē kapau 'oku ou lolotonga ma'u ha tokoni fakalao?

Kapau 'oku' ke lolotonga ma'u ha tokoni fakalao ki ha'o hopo 'oku lolotonga fakahoko, ko e loea 'oku' ne lolotonga fakafofonga'i koe' 'oku angamaheni'aki ke hokohoko atu pē 'enua fakafofonga'i koe 'i ho'o hopo fo'ou'.

Fēfē kapau ‘oku ‘i ai ha palopalema ‘iate au mo ‘eku loea tokoni fakalao’?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke fiamālie ki ho’o loea tokoni fakalao’, ‘oku totonu ke ke tomu’a feinga ke solova e palopalema’ ni fakahangatonu pea mo ho’o loea’.

Ka ‘ikai solova ai heni e palopalema’, pea’ ke tohi ki he tokotaha ngāue ‘a e LSA ‘oku’ ke fakafetu’utaki mo ia’. ‘E tomu’a fakakaukau’i ‘e he LSA pe ‘e lava nai ke nau fai ha femahino’aki ‘i tu’a pē mo e loea’.

Ka ‘ikai lava ha femahino’aki ‘i tu’a mo e loea’, pea ‘oku ‘i ai leva ha ‘uhinga lelei ki ho’o lāunga’, ‘e fakahoko leva ‘e he LSA ha ngāue mo hano fakatotolo’i e lāunga kuo fai’.

Teu lava nai ke fetongi ‘eku loea’?

Kapau ‘oku ‘i ai ha’o ngaahi ‘uhinga lelei, pea loto ki ai ‘a e LSA, te ke lava leva ke fetongi ho’o loea’. Ka ‘oku ‘ikai ke fa’a hoko ma’upē ‘eni. Fakafetu’utaki leva ki he ‘ōfisi ‘o e LSA ‘oka ‘oku’ ke pehē ‘oku ‘i ai ha polopalema lahi ‘e hoko.

Ko e to’utupu’ mo e tokoni fakalao ki he faihia’

Ko e hā hoto ta’u motu’a pea’ te ‘atā ai ke ma’u ha tokoni fakalao ki he faihia’?

Ka ‘oku ‘ikai te ke lava ke totongi ha’o loea, ‘e fakaa’i atu leva ha’o loea ‘o tatau aipē pe ‘oku’ ke ta’u fiha.

- Ka ‘oku’ ke si’i hifo he ta’u 17 pea ‘e fakahoko ho’o hopo’ ‘i he Fakamaau’anga ma’a’ e To’utupu’, pea ‘e ‘otomētiki pē hano ma’u atu ha’o loea ta’etotongi ‘a ia ‘oku ui ko e “Fakafofonga To’utupu” pe “Youth Advocate”. He ‘ikai te ke lava ‘e koe ‘o filii pe ko hai e loea ke ne hoko ko ho Fakafofonga To’utupu’. ‘Oku kehe eni mei’ he tokoni fakalao’ ‘oku ‘ikai ke toe fakafuofua’i ho’o tu’unga faka-pa’anga ia ‘a’au’.
- Ka ‘oku’ ke ta’u 17 pe lahi ange pea ‘e fakahoko leva ho’o hopo’ ‘i he Fakamaau’anga Fakavahe’ (ma’a’ e kakai lalahi’), pea te ke lava ke tohi kole ki ha tokoni fakalao.

‘E fakakau nai e tu’unga fakapa’anga ‘o ‘eku ongo mātu’a’ hono lau’?

‘E lau ‘e he LSA ‘a e tokoni mo e tauhi kotoapē (hangē ko e me’atokoni pe nofo’anga) ‘oku fa’a ‘oatu ‘e ho’o ongomātu’a’ pe ko ha to e taha pē, ‘o tatau ai pē pe ko e hā ho ta’u motu’a’.

Tokoni fakaelao ki he ngaahi me'a 'i he 'ēlia 'o e sivile/fāmili'

Ko e tokoni fakaelao sivile/fāmili'

Tokoni ki he totongi 'o e ngaahi fakamole fakaelao ki ha ngaahi palopalema kehe 'oku 'ikai ko ha faihia

Talateu

Kapau 'oku 'i ai ha'ō palopalema pea 'oku 'ikai te ke lava ke totongi ha'ō loea, te ke ala lava ke ma'u atu ha'ō loea 'i he tokoni fakaelao sivile/fāmili' pe Civil/Family Legal Aid. 'Oka tali atu ha'ō tokoni fakaelao, 'e kāpui kotoa ai e ngaahi totongi ho'ō loea' pea mo e ngaahi fakamole kehe 'oku kau ki ho'ō hopo'. 'E fiema'u ke ke totongi fakafoki ha konga, pe ko e kotoa 'o e ngaahi tokoni fakaelao na'e fai atu'.

'Oku 'ikai fiema'u ia pē ko ha sitiseni pe taha nofo fonua Nu'u Sila koe.

'Oku 'i ai ha ngaahi tu'utu'uni makehe ia kapau 'oku' ke si'i hifo he ta'u 20 (vakai ki he peesi 24).

Ko e hā e ngaahi palopalema 'oku ala tokoni'i 'e he tokoni fakaelao sivile/fāmili'?

'Oku 'atā atu 'a e tokoni fakaelao sivile/fāmili' ki he ngaahi fakatonutonu fakatātaha kehekehe pē pea mo ha ngaahi palopalema kehe 'oku 'ikai ko ha maumaulao faihia 'a ia 'e ala 'ave, pē 'e 'ave, ki he fakamaau'anga'.

- **Ko e ngaahi fakatonutonu 'o ha tokehekehe fakafāmili mo faka'api' 'e fai ia 'i he Fakamaau'anga ma'a' e Fāmili', 'o hangē ko e:**

- palopalema he nofo mali' mo e koloa'
- tauhi (tokoni'i fakapa'anga)
- palopalema fekau'aki mo e tauhi 'o e fānau'
- kole ki ha tohi fekau malu'i faka-fakamaau'anga pe ko ha to e fekau pē 'i he malumalu 'o e Lao ki he Houtamaki Fakamālohi Faka'api' 1995 pe Domestic Violence Act 1995 (vakai ki he peesi 25).

- tauhi mo e tohi fekau malu'i 'o e fānau' mo e to'utupu'
- pusiaki'i pe ohi
- 'ilo pe ko hai e tamai'
- tu'utu'uni fakalao fakafaito'o ma'a' e faingata'a'ia faka'atamai'.

- **Fakamaau 'eke'i 'o ha taha pe ko kita 'i he Fakamaau'anga Fakavahe' pe Fakamaaulahi', pe ko ha hopo sivile 'i he taha 'o e ongo Fakamaau'anga ko ia' 'i ha 'uhinga hangē ko e:**

- 'eke mo'ua
- maumau'i 'o ha aleapau (hangē ko ha aleapau fakatau-tātā-fakakongokonga)
- lau'ikovi'i
- mo'ua 'o hulu 'o 'ikai lava ke totongi (bankruptcy) pe 'ikai lava ke totongi hono mo'ua'.

- **Ngaahi hopo he ngaahi fakatonutonu'anga pe fakamaau'anga makehe hangē ko e:**

- Ma'umafai ki he Vā Fakaengāue' (Employment Relations Authority)
- Fakamaau'anga ki he 'Ātakai (Environment Court)
- Fakatonutonu'anga ki he Totonu 'a e Tangata' (Human Rights Review Tribunal)
- Pēnolo Tangi 'a e Potungāue Tokoni Fakalao' (Legal Aid Review Panel)
- Fakamaau'anga Kelekele Mauli' (Māori Land Court)
- Fakatonutonu'anga ki he ngaahi Me'alele' (Motor Vehicle Disputes Tribunal)
- Ma'umafai Tangi ma'a' e Kau Tukupūhia (Refugee Status Appeal Authority)
- Ma'umafai Tangi ma'a' e Vahe Ta'engāue (Social Security Appeal Authority)
- Fakatonutonu'anga Tukupūhia' (Taxation Review Tribunal)
- Fakatonutonu'anga Nofotongi' (Tenancy Tribunal)
- Fakatonutonu'anga Waitangi (Waitangi Tribunal).

'Oku 'atā atu 'a e tokoni fakalao' ki ha ngaahi fakatonutonu kuo felotoi ke fakahoko 'i ha founa kehe fakaelao ka ne mei fai ia he fakamaau'anga'.

‘Oku ‘ikai tali ‘a e tokoni fakalao sivile/fāmili’ ki he:

- vete mali’ (“fakata’e’aonga’i ‘o ha mali”)
- fakatonutonu’anga ‘o ha Ta’efelotoi (Disputes Tribunal)
- ngaahi ngāue ha loea ki ha ngaahi me’a fakaalao ‘oku ‘ikai ke ala ‘oatu ki he fakamaau’anga’ (hangē ko ha tohi-tuku)
- ngaahi me’a faka’imikuleisini (tukukehe e ngaahi me’a felave’i mo e kau tukuhāusia’)
- ngaahi kautaha pe kulupu kakai (tukukehe pē ‘i he ngaahi me’a ‘e ni’ihi)
- kole ke toe vakai’i e ngaahi tu’utu’uni ‘a e potungāue WINZ (ka ‘oku ‘atā atu e tokoni fakalao’ ki ha’o tangi ki he Ma’umafai Tangi ma’a’ e Vahe Ta’engāue’ pe Social Security Appeal Authority, ke nau to e vakai’i e tu’utu’uni ko ‘eni’)
- ngaahi palopalema fekau’aki mo ha ngaahi ‘apiako, ‘univēsi mo ha to e ngaahi ako’anga (hangē ko e fakataha ‘a e Poate Talāsiti ‘a e Ako’anga’ fekau’aki mo hano tuli-fakataimi ha taha-ako).

Ko e tohi kole ki ha tokoni fakalao sivile/fāmili’

‘E anga fēfē ha’aku tohi kole?

Kamata’aki ha’o fetu’utaki ki ha loea ‘oku’ ke loto ke ne fakaafonga’i koe. Fakapapu’i ma’upē ko e loea ‘oku’ ke fie talanoa mo ia’ ko ha loea tokoni fakalao ia.

‘E ma’u ‘i he loea’ ha tatau ‘o e foomu tohi kole tokoni fakalao’ pea te ne tokoni atu ki hano fakafonu. Te ke toe lava ‘o ma’u ha foomu tohi kole tokoni fakalao me’i he Fakamaau’anga Fakavahe’ pe mei ha senitā lao fakakomiunitī pe senitā fale’i ma’a’ e kakai’ (Citizens Advisory Bureau).

‘Oku ‘i ai e kau loea ‘e ni’ihi ‘oku ta’etotongi ‘enau talifehu’i felāve’i mo e tokoni fakalao’, kā ‘oku totonu ke ke tomu’a ‘eke ‘eni ki he loea’ pea toki hoko atu ho’omo talanoa’.

‘E anga fēfē ha’aku ma’u ha loea fe’unga mo ‘eku fiema’u’?

Ka ‘oku te’eki ke ke ‘ilo ha loea ‘e fe’unga mo ho’o fiema’u’, ‘e lava ke ke:

- ‘eke ki ho ngaahi kaungāme’a’ pe fāmili’ pe ‘oku ‘i ai ha taha te nau ala fokotu’u atu

- ‘eke ki ha ‘ōfisi ‘o e Potungāue Tokoni Fakalao’ pe LSA (‘i he ngaahi senitā lalahi’)
- ‘eke ki ho’o senitā lao fakakomiuniti’ pe Senitā Fale’i ma’a’ e Kakai’ (CAB)
- ‘eke ki he Sōsaieti Lao Fakavahe’ (vakai ‘i he ‘initaneti’ ki he www.lawyers.org.nz/hmdlsocieties.asp ki he ngaahi fika fetu’utaki ‘o e ngaahi Sōsaieti Lao Fakavahe’)
- vakai ki he uepisaiti ‘a e LSA ‘i he www.lsa.govt.nz
- vakai he ‘initaneti’ ‘i he tu’asila www.familylaw.org.nz ke ma’u ai ha loea fāmili (ko e uepisaiti ‘eni va’a ki he Lao Fāmili’ ‘a e Sōsaieti Lao ‘o Nu’u Sila’)
- kumi ‘i he Tohi Telefoni Engeenga’ ‘i he “Barristers and Solicitors” pea mo e “Lawyers”.

‘I ho’o ‘alu ke talanoa mo e loea’:

- ‘alu mo ha ngaahi pepa pe tohi ‘oku felāve’i mo ho’o hopo’
- ‘alu mo e kotoa ‘o ha ngaahi fakamatala te ke fiema’u ke fakahā ‘i ho’o foomu tohi kole tokoni fakalao’ (vakai ki lalo).

Ko e hā e fakamatala ‘oku fiema’u ke u fokotu’u ‘i he foomu tohi kole’?

‘E fiema’u ke ke fakahā:

- ho tu’asila’ mo e fika telefoni ‘e lava ‘o fetu’utaki atu ai kiate koe ‘i ‘api pea mo e ngāue’anga’
- ho ‘aho fā’ele’i’.

‘E toe fiema’u ke ke fakahāa’i ai ‘a e fakaikiiki mo e ngaahi fakamo’oni ‘o ho’o ngaahi me’a fakapa’anga’:

- ho’o pa’anga hūmai te’eki ke to’o e tukuhau’ (vāhenga, penefiti, ACC etc)
- ko ha’o pa’anga kuo ‘osi fakahū tātānaki
- mahu’inga ‘o ha’o koloa totonu, hangē nai ko ha’o ‘api pe kā
- ha’o mo’ua fakapa’anga (hangē ko ha’o fakatau ‘oku totongi tātā)
- toko fiha e fānau tauhi’.

Kapau 'oku 'i ai hao hoa pea kuopau ke fakamatala'i mo 'ene tu'unga fakapa'anga' 'i ha konga makehe 'o e foomu'. 'Oku tatau ai pē pe ko e hoa mali, pe mali sivile, pe nonofo (kau ki ai ha mali 'o ha ongo tangata pe ongo fefine).

'E fakafonu 'e he loea' 'a e ngaahi konga 'o e foomu' 'oku fekau'aki pea mo ho'o keisi' pea mo e 'uhinga ke tali ai ho'o kole tokoni fakalao'.

Ko e tu'utu'uni ke tali 'o ha kole tokoni fakalao

'Oku anga fēfē 'a hono fakakaukau'i pe 'e tali pe 'ikai 'a 'eku kole tokoni fakalao'?

'E fakakaukau'i 'e he Potungāue Tokoni Fakalao' 'a e ngaahi me'a' ni:

- **Pe te ke lava ke totongi ha'o loea**
 - 'E vakai'i 'e he LSA pe 'oku fiha ho'o vahe' te'eki ke to'o e tukuhau vāhenga'.
 - Te nau vakai'i pe ko e fiha te ke ma'u' 'oka fakatau atu ho'o 'api' (ka 'oku 'ikai kau ai 'a e mahu'inga 'o ho fuofua 'api' 'o a'u ki he \$80,000, pe ko ho'o kaa', naunau fale' mo e ngaahi me'angāue ki ho'o ngāue totongi').
 - Ka 'oku 'i ai hao hoa pea 'e lau 'e he LSA mo 'ene tu'unga fakapa'anga'. 'Oku kau ki heni tatau aipē pe ko ha mali, pe mali sivile, pe nonofo (kau ki ai ha nonofo 'aha ongo tangata pe ongo fefine).
 - Ngāue'aki 'a e founga fika'i e me'a fakapa'anga' 'i he uepisaiti 'a e LSA ko e www.lsa.govt.nz ke ke 'ilo ai pe 'oku ngalingali te ke ma'u ha tokoni fakalao pe 'ikai.
- **Ko ho'o hopo'**
 - Kuopau ke 'i ai ha mahu'inga'ia lahi fakapo'ituitui kiate koe ho'o hopo' ("reasonable grounds" – makatu'unga lelei mo fakapotopoto). 'E meimei pau 'aupito 'a e 'i ai ha makatu'unga lelei' 'i ha'o tohi kole 'okapau 'oku kaunga ki ha fānau (hangē ko honau tauhi faka'aho' pe fakafetu'utaki'), houtamaki fakamālohi faka'api pea mo ha taha faingata'a'ia faka'atamai.

- Kapau ko ho’o hopo’ oku fekau’aki ia mo e vā fakafāmilī, fakatonutonu koloa pe tauhi, pea kapau oku ikai ko ha keisi eni ki he Fakamaau’anga Fāmilī pea e vakai’i foki e he LSA a ho’o ngalingali te ke ikuna i he hopo’.
- Oku malava pē ke oua e tali e he LSA ho’o kole tokoni fakalao kapau e ngalingali ke lahi ange a e fakamole ia i ha me’a te ke ala ma’u oka ke ka ikuna (hangē kapau oku tu’u lelei ho’o hopo eke ka ko e taha oku mo hopo oku fakangatangata pē a ene ma’u’anga pa’anga ke totongi aki koe’).

Fēfē kapau e liliu a hoku tu’unga fakapa’anga?

Kuopau ke fakahā e koe pe ko ho’o loea ki he ōfisi LSA homou feitu’u oka hiki hake a e pa’anga hūmai ho fāmilī, pe mahu’inga o e api oku ke ma’u mo ho’o hoā. E makatu’unga ai heni a e lahi o e tokoni fakalao kiate koe pe ko e lahi e mahu’inga te ke totongi fakafoki’.

Ko e hā e me’a te u fai oka ikai tali a eku kole tokoni fakalao?

Te ke lava pe ko ho’o loea ke fakakikihi’i a e tu’utu’uni ko eni aki ha’o kole ke nau toe fakakaukau’i enau tu’utu’uni, pē ko ha’o tohi tangi ke toe vakai’i e he Legal Aid Review Panel (LARP) pe ko enau va’a ki hono toe vakai’i e ngaahi tu’utu’uni, pe fakahoko lōua eni (vakai ki he peesi 26).

Ka ikai lava ke liliu e tu’utu’uni hili ho’o fakakikihi’i te ke lava o:

- kole ki he senitā lao faka-komiuniti i ho feitu’u pē e lava e ha loea meī he senitaa’ ke ne fakafofonga’i koe ta’etotongi
- alea mo ha loea ke toki totongi ia amui pē ko ha aleapau te ke tātā fakakongokonga
- feinga ke ma’u ha loea te ne ala fakafofonga’i koe ta’etotongi (“pro bono”)
- fakafofonga’i pē e koe a koe he fakamaau’anga’.

Ko hai te ne totongi' pea 'e founga fēfē?

Te u totongi nai ha me'a?

'Oku malava ke ke totongi pē ha kongā 'o e tokoni fakalao', kā 'e fakatefito pē he lahi 'o ho'o pa'anga hūmai' mo ho'o koloa'.

'E ngāue'aki 'e he LSA 'a e fakamatala fakapa'anga na'a' ke fakahā 'i ho'o tohi kole tokoni fakalao' ke fika'i pe teke totongi fakafoki ha me'a pe 'ikai. 'E fakahā atu kiate koe 'e he LSA 'a e mahu'inga lahi taha teke ala totongi fakafoki' 'i he taimi te nau fakahā atu ai pe kuo tali ho'o kole tokoni fakalao'. 'E fakatefito 'a e lahi totonu 'o e pa'anga te ke totongi fakafoki' 'i he lahi 'o ho'o pa'anga hūmai' mo ho'o koloa' pea mo e lahi 'o e pa'anga te ke ikuna me'i' he hopo', 'okapau 'e 'i ai ha pa'anga.

Kapau 'oku ke vahe penefiti pea 'ikai ha'o koloa, 'oku ngalingali 'e 'ikai fiema'u ke ke totongi fakafoki ha me'a 'i he tokoni fakalao'.

'E anga fēfē 'eku fakahoko e totongi fakafoki'?

'Oku 'i ai pē e ngaahi founga 'e fiema'u 'e he LSA ki ho'o totongi fakafoki e tokoni fakalao'. 'Oku malava pē ke ke totongi 'i ha ngaahi founga kehekehe 'o lahi hake 'i he founga pē 'e taha'.

Ko e ngaahi founga kehekehe' 'eni:

- 'aki ha'o totongi tātā fakauike, pe fakauike-ua pe fakamāhina
- 'aki ha'o totongi faka'angataha, mei ho'o pa'anga fakahuu' pē mei hano fakatau atu ho 'api' pe koloa'
- me'i' ha pa'anga pe koloa ne ke ikuna'i mei ho'o hopo'.

Ka pehē 'e he LSA te ke lava lelei pē ke fakahoko ha totongi fakafoki, pea 'e fiema'u ke ke kamata leva e totongi fakafoki'. 'E tokoni atu 'a e LSA kiate koe ki hano palani 'o e totongi fakafoki te ke fai' 'o fakatefito 'i ho'o ngaahi fakamatala 'i he tohi kole'.

Ka 'ikai te ke hokohoko atu e totongi' 'o fakatatau ki he palani', 'e malava ke hifaki atu 'e he LSA ha totongi tupu ki ho'o toenga mo'ua'. 'E lava 'e he LSA ke nau fakahoko ha founga ngāue ke totongi ai ho'o mo'ua', hangē ko hano ngāue'aki 'o ha kautaha tānaki mo'ua (debt collectors). 'I he ngaahi hopo sivile/famili' 'e lava pē 'e he LSA ke ta'ofi pe fakafoki 'a ho'o tokoni fakalao'.

Ka 'i ai ha'ō palopalema 'i hono fakahoko ho'ō totongi tātaa', fetu'utaki he vave taha' ki he Va'a Pule'i 'o e ngaahi Mo'ua' 'a e LSA 'i he fika telefoni 0800 600 090. Te nau lava ke toe fai ha fokotu'utu'u ki ho'ō palani tātaa', koe'uhi' ke 'oua te nau ngāue'aki leva 'a e kautaha tānaki mo'ua'.

'I he ngaahi keisi 'e ni'ihi, 'e ala kaniseli pe tamate'i 'e he LSA e kongā pe kotoa 'o ho'ō ngaahi mo'ua tokoni fakalao' kapau 'e 'ikai te ke lava 'o totongi fakafoki.

Te ke lava 'o kole ke ta'ofi ho'ō tokoni fakalao' ka te ke kei totongi pē ha kongā pe ko e kotoa 'o e ngaahi tokoni fakalao ne 'osi ngāue'aki'.

“Aleapau Charges” ki ho ‘api’ ke malu‘i‘aki ho mo‘ua’

Ka 'oku 'i ai hao 'api, kā pe ha toe koloa mahu'inga kehe, pea 'e fiema'u ke ke fakamafai'i e LSA ke nau hilifaki ha “aleapau charge” 'i ho'ō koloa' ko ha malu'i ho mo'ua'. 'E fiema'u 'eni 'e he LSA 'oka laka hake ho mo'ua' 'i he \$300.

Ko e aleapau charge 'oku 'uhinga 'eni 'okapau te ke fakatau atu ho'ō koloa', kuopau ke ke totongi fakafoki ki he LSA ho mo'ua' me'i' he pa'anga ne ma'u 'i hono fakatau atu ho'ō koloa'. Kaekehe, te ke lava ke totongi 'osi ho'ō mo'ua' ki he LSA 'i ha fa'ahinga taimi pē kimu'a 'i heni.

‘Oku ‘ikai fiema‘u ha totongi fakafoki ki he ngaahi hopo houtamaki fakamālohi faka‘api’

'Oku hangehangē pē he'ikai fiema'u ke ke toe totongi fakafoki ha tokoni fakalao 'i ha'ō tohi kole ki ha tohi fekau malu'i faka-fakamaau'anga 'i he malumalu 'o e Lao ki he Houtamaki Fakamālohi Faka'api' 1995 (Domestic Violence Act 1995) pe ko ha toe tohi fekau pē 'i he malumalu 'o e Lao ko 'eni'.

‘E totongi fakahangatonu mai kiate au ‘a e tokoni fakalao’ pē ki he‘eku loea’?

'Oku totongi fakahangatonu 'eni ki ho'ō loea'.

Te u totongi nai ha me‘a ki he loea’?

'Ikai. 'Oku 'ikai ngofua ki he loea' ke ne 'ave ha totongi fakahangatonu me'i' a te koe. Ka feinga e loea' ke toe 'eke totongi me'i' a te koe, 'oku tononu leva ke ke fakahā ki he LSA.

Ko koe mo ho’o loea tokoni fakalao’

Fēfē kapau ‘oku ‘i ai ha palopalema ‘iate au mo ‘eku loea tokoni fakalao’?

Feinga ke solova e palopalema’ ni fakahangatonu pea mo ho’o loea’. Ka ‘ikai ke ngāue ‘a e founga’ ni, fai ha’o ke lāunga ki he LSA (vakai ki he peesi 15).

Ko e to’utupu’ mo e tokoni fakalao sivile/fāmili’

Ko e hā e ta’u motu’a pea’ te lava ke tohi kole ki ha tokoni fakalao sivile/fāmili’?

Te ke lava ke ma’u ha tokoni fakalao tatau ai pē kapau ‘oku te’eki ke ke ta’u 16, kā ‘oku angamaheni’aki ke fai ‘e ha taha lahi (ta’u 20 pe lahi ange) e tohi kole’ ma’au. Kuopau ke fakamo’oni hingoa ‘a e tokotaha lahi’ ‘i ha tohi palōmesi te ne fai ha totongi fakafoki ‘e fiema’u ‘e he LSA ki ho’o tokoni fakalao’.

Kapau ‘oku’ ke ta’u 16 pe lahi ange ai, te ke lava ke ke tohi kole ki ha’o tokoni fakalao ‘i ho’o ngaahi totonu’. Ko koe pē te ke fatongia’aki e ngaahi totongi fakafoki ‘e fiema’u ‘e he LSA ke ke totongi’.

‘E fakakau nai e tu’unga fakapa’anga ‘o ‘eku ongo mātu’a’ hono lau’?

Kapau ‘oku’ ke ta’u 16 pe lahi ange ai pea ke si’i hifo he ta’u 20, pea ‘oku’ ke kei nofo fakataha mo ho’o ongo mātu’a’, ‘e lau ‘e he LSA ‘a ‘ena pa’anga hūmai’ mo ‘ena koloa’ ‘i hono fakakaukau’i pē ‘e tali ho’o kole tokoni fakalao’ pea mo hono vakai’i pē te ke totongi fakafoki ha me’a.

Kapau ‘oku te’eki ke hoko ho ta’u 16, pea ‘oku fa’a fakakau atu ‘a e pa’anga hūmai’ mo e koloa ‘a ho’o mātu’a’ ‘i hono fakakaukau’i’.

Ka ko e pa’anga hūmai mo e koloa ‘a ho’o mātu’a’:

- ‘e ‘ikai lau ia kapau ko ho’o fakatonutonu’ mo ha taha ‘iate kinaua pe ko naua fakatolōua (hangē kapau ko ha’o kole tohi fekau malu’i faka-fakamaau’anga mei ha taha ‘o kinaua koe’uhi’ ko ha houtamaki fakamālohi faka’api)

- 'e 'ikai lau ia kapau 'oku 'ikai te ke nofo fakataha mo kinaua, pea 'oku' ke fua pē 'e koe 'a ho tauhi 'o'ou'.

Tatau ai pē pe ko e hā ho ta'u motu'a, 'e lau 'e he LSA 'a e tokoni mo e tauhi kotoapē (hangē ko e me'atokoni pe nofo'anga) 'oku 'oatu 'e ho'o ongomātu'a' pe ko ha to e taha pē.

Houtamaki fakamālohi faka'api' pea mo e tokoni fakalao'

Te u ma'u nai ha tokoni fakalao kapau te u tohi kole ki ha tohi fekau malu'i 'i he malumalu 'o e Lao Houtamaki Fakamālohi Faka'api' 1995 pe Domestic Violence Act 1995?

'Io. 'E tokoni atu ho'o loea' 'i ho'o tohi kole ki ha tokoni fakalao. Te ke toe lava ke ma'u ha tokoni me'i he kautaha kumi hūfanga ma'a' e kakai fefine' mo e ngaahi senitā lao fakakomiuniti.

Totongi Fakafoki': Ngaahi faka'atā makehe 'i he ngaahi hopo houtamaki fakamālohi faka'api'

Kapau ko ha'o tohi kole tohi fekau malu'i 'i he malumalu 'o e Lao Houtamaki Fakamālohi Faka'api' 1995, 'oku hangehangē pē he'ikai te ke toe totongi fakafoki 'a ho'o tokoni fakalao'.

Kā 'oku felave'i pe 'eni ia pea mo e kongā ki he houtamaki fakamālohi faka'api 'o ho'o hopo'. Kapau, hangē ko 'eni', na'a' ke toe tohi kole tokoni fakalao ki he tauhi 'o e fānau' faka'aho' 'i he taimi tatau, 'e malava ke ke totongi fakafoki ha kongā pe kotoa 'o e mahu'inga ki he kongā ko 'eni 'o ho'o hopo'.

Ko e faka'atā me'i he totongi fakafoki' 'oku lau pē 'eni ia kapau ko koe 'oku' ke fai e tohi kole ki ha tohi fekau malu'i me'i he houtamaki fakamālohi faka'api, pea 'e 'ikai faka'atā kapau ko koe kuo fai hano lāunga'i' (pe koe faka'iloa').

Kuopau pē ke ke kei paasi ke ma'u e tokoni fakalao' 'o fakatatau ki he ngaahi founga angamaheni', kau ki ai 'a e founga sivi'i ho'o tu'unga fakapa'anga' (vakai ki he peesi 20, " 'Oku anga fēfē 'a hono fakakaukau' pe 'e tali pe 'ikai 'a 'eku kole tokoni fakalao'? ").

Founga hano pole'i 'o ha tu'utu'uni ki he tokoni fakalao' kuo fai

Ko e me'a ke fai' 'oka 'ikai te ke fiemālie ki ha tu'utu'uni ki he tokoni fakalao'

Talateu

Kapau 'oku 'ikai te ke fiemālie ki he tu'utu'uni 'a e LSA ki ha'o kole tokoni fakalao, te ke lava 'o kole ke nau toe fakakaukau'i, 'enau tu'utu'uni' pē ko ha'o tohi ke toe vakai'i 'e he Legal Aid Review Panel, pe fakahoko lōua 'eni:

Ko e ngaahi tu'utu'uni te ke ala pole'i' 'oku kau ai e ngaahi fakatātā ko 'eni':

- ko hano ta'etali ha'o kole tokoni fakalao
- ko ha tu'utu'uni fekau'aki mo e lahi 'o e tokoni tokoni fakalao te ke ma'u
- ko ha tu'utu'uni fekau'aki mo e lahi 'o e tokoni fakalao' te ke totongi fakafoki'.

Ko e kole ki he LSA ke nau toe fakakaukau'i 'enau tu'utu'uni'

Te ke lava 'e koe pe ko ho'o loea' ke kole ki he LSA ke nau toe fakakaukau'i 'enau tu'utu'uni' kapau 'e 'ikai te nau tali ho'o kole tokoni fakalao', pē 'oku 'ikai te ke fiemālie ki ha toe tu'utu'uni kehe kuo nau fai.

'Oku totonu ke ke 'alu pē ki he 'ōfisi LSA tatau kuo' ke fa'a 'alu ki ai'. Kā ke fakatokanga'iangē ko ha tokotaha ngāue kehe te ne ngāue ki hono toe fakakaukau'i e tu'utu'uni' me'i' he tokotaha ne ne fakahoko e 'uluaki tu'utu'uni'. Te nau lava ke fakakaukau'i mo ha ngaahi fakamatala fo'ou te ke 'oange.

'Oku fa'a 'aho ngāue 'e 15 'oku ngāue ai 'a e LSA ki ha kole ke toe fakakaukau'i ha tu'utu'uni ne fai kimu'a.

Ko e tohi tangi ke to e vakai'i 'e he Legal Aid Review Panel (LARP)

Ko e hā 'a e ngaahi 'uhinga ke u tohi tangi ai ki he LARP?

Te ke lava pē pe ko ho'o loea' ke tohi tangi ke toe vakai'i ha tu'utu'uni ki ha tokoni fakalao ki he Legal Aid Review Panel (LARP) kapau 'oku' ke pehē:

- 'oku hā mahino mai e ta'e'uhinga 'a e tu'utu'uni', pe
- 'oku 'ikai ke muimui 'a e tu'utu'uni' ki he ngaahi lao 'i he Legal Services Act 2000 pea mo e tu'utu'uni Legal Services Regulations 2006.

Te ke lava pē 'o tohi tangi fakahangatonu ki he LARP neongo kapau ne ke 'osi kole ki he LSA ke nau toe fakakaukau'i 'enau tu'utu'uni'.

'E anga fēfē ha'aku tohi tangi ki he LARP?

Kuopau ke 'oatu ho'o tohi tangi' ki he LARP 'i loto 'i ha 'aho ngāue 'e 20 mei hano ma'u 'a e tu'utu'uni 'a e LSA, pē 'i loto 'i ha vaha'a taimi fakalōloa kuo faka'atā atu 'e he LARP. 'Eke 'i he 'ōfisi ofi taha atu 'o e LSA 'a e founa ki ha'o fetu'utaki ki he LARP.

He'ikai fai ha hopo ia 'i he LARP, 'a ia 'oku 'uhinga 'eni' 'e 'ikai te ke fehā'aki koe mo e Penolo'. Kā te ke lava pē 'o 'oatu ha'o tohi fakamatala , pea mo ha ngaahi pepa mo ha 'ū tohi fakamatala pou pou 'oku' ke pehē 'e 'aonga.

Fēfē kapau he'ikai te u fiamālie ki he tu'utu'uni 'a e LARP?

Te ke lava 'o tohi tangi ki he Fakamaau'anga Lahi' 'okapau 'oku' ke pehē ne hala fakalao 'a e tu'utu'uni 'a e LARP, pea 'ikai 'i ha toe 'uhinga kehe.

Tokoni 'i hano pole'i 'o ha ngaahi tu'utu'uni ki ha tokoni fakalao'

Kapau 'oku' ke fiema'u tokoni ke toe fakakaukau'i pe vakai'i ha tu'utu'uni, te ke lava ke:

- fetu'utaki ki he 'ōfisi ofi taha atu 'o e LSA
- fetu'utaki ki he Loea Tiuti 'i he fakamaau'anga' (ko e kau loea 'eni 'oku nau 'oatu ha ngaahi fale'i fakalao ta'etotongi 'i he ngaahi fakamaau'anga': vakai ki he peesi 6)
- fetu'utaki ki ho'o loea tokoni fakalao
- fetu'utaki ki he senitā lao fakakomiuniti' ofi taha atu'.

